چەند سەرنجێکی دیکە لە پەراوێزی شیعرەوە_بەشی دووەم … سەدیق سەعید ڕواندزی

بێگومان لای بەشێکی زۆری نەوەی دوای ڕاپەڕین و دەیەی دووهەزارەکان، ڕۆشنبیریی شیعری بە شێوەیەکی گەورە و فراوان نییە کە ڕەگێکی گەورەی لە نێو زماندایە.بەو مانایەی نازانن وشە لە چوارچێوەی فەرهەنگی زمانەوانی خۆی، چ ئاماژەیەك دەگەیەنێت. ئەو نەوەیە بەشێکی زۆریان چونکە شیعر نووسین بە قسە ڕێزکردن تێگەیشتوون، ئیدی چۆن وشەکان لە دەقی شیعریدا بەرجەستە دەکەن، بە لایانەوە گرنگ نییە. چونکە ئەوان پێیان وایە شیعر تەنها خستنە پاڵ یەکتری چەند وشەیەکە، بە بێ ئەوەی هیچ پەیوەندییەکی بابەتی و ئۆرگانیکییان بە یەکەوە هەبێت.بەشێکی زۆر لەو نەوەیە، وەك مەلای دوانزە عیلم بیردەکەنەوە، وا دەزانن لە هەموو شتێك دەزانن و زانیارییان لە بارەی هەموو شتێکەوەهەیە،کە دەشێ بیکەنە تیمەی شیعریی، لە کاتێکدا زۆربەیان خۆرسکانە شیعر دەنووسن و ڕۆشنبیرییەکی ئەوتۆیان نییە. شاعیر کە تەنها لە چوارچێوەی زمانێکی دیاریکراو،چەند دەربڕین و وێنەیەك خولایەوە، ئیدی ناتوانێت ئەزموونی شیعری خۆی تازە بکاتەوە. بەشێك لە شاعیرە گەنجەکانی ئێمە، هەرشتێك بە خەیاڵیان دابێت دەیکەنە شیعر. ئەوان چونکە جیاوازی لە نێوان قسە و شیعر ناکەن و هەردووکییان بە یەك زمان دەبینن، ئیدی دواجار بەشێکی زۆری ئەوەی دەینووسن، لە دەرەوەی شیعرە. بێگومان مەرج نییە شاعیر ئاگاییەکی گەورەی مێژوویی، جوگرافی، کۆمەڵایەتی و چەندین بابەتی دیکەی هەبێت، وەلێ مەرجە کە باسی جوگرافییا لە شیعردەکات، ئەوا بە ڕاست و دروستی گوزارشتی لێ بکات وشارەزایی لەو بارەوە هەبێت، کە باسی مێژوومان کرد، ڕووداوەکان وەك ئەوەی کە ڕوویانداوە درك پێ بکەین، نەك بکەوینە هەڵەی مێژووییەوە.بێگومان لە شیعردا، وشە میتافۆرە و دەشێ ئەوەی شاعیر لە شیعردا گوزارشتی لێ دەکات، هەمان ئەو دەلالەتە واقعیەی نەبێت، کە لە نێو بوون و ژیانی ئێمەدایە. بەڵام کاتێ باس لە توخمێك، مێژووێك، شوێنێك، ڕووداوێك دەکەین، کە لە بنەڕەتدا، بەشێکە لە پێکهاتەکانی نێو ژیانی ئێمە، ئەوا دەبێت زانیاریی و تێگەیشتنمان بۆی ڕاست و دروست بێت. زۆرجار بەشێك لە شاعیرە گەنجەکانی ئێمە، چونکە ڕۆشنبیریی شیعرییان نییە، ئیدی

دەکەونە هەڵەی وا کە خۆشیان هەستی پێ ناکەن.

بۆنموونە: پێشەوا کاکەیی لە شیعرێکیدا دەڵێت:_

وەرنە ئێرە..ئاسانترین ڕێگە قەندیلە.
هێندە بەرزە بە ئاسانی دەنگتان دەگا..

کاکەیی، کە دوو کۆمەڵە شیعری بە ناوی(ئەفریقانامەو ئەمەریکانامە) هەن، وەلێ پێ دەچێت هیچ شارەزایی لەجوگرافیای کوردستان نەبێت .چونکە کاتێ سەرنج لە و چەند دێڕە شیعرییەی دەدەین، باشتر ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێت. چونکە دەبوو بزانێت قەندیل نەك ئاسانترین شوێن نییە، بگرە یەكێكە لە ناوچە هەر سەخت و دژوارو پەناو پێچەکانی کوردستان، کە دەیان حەشارگە و لووتکە و ڕێگای پێچاو پێچ و ئەشکەوتی گەورە و بزری تیایە. بە درێژایی مێژوو، قەندیل یەكێك بووە لەو ناوچانەی هەمیشە ڕووبەرێکی سەختی جوگرافیا بووە بۆ شۆڕشەکانی کورد، کە لێیەوە کوانووی شۆڕش جۆش بدەنەوە و دوژمنانیش بە ئاسانی دەستییان نەگاتێ. هاوکات قەندیل بەرزترین شاخ نییە، سروشتی جوگرافی قەندیل وەك زنجیرە چیایەك هەڵکەوتووە و لە نزیك دۆڵی باڵەیانی قەسرێ، دەست پێ دەکات و درێژ دەبێتەوە تا سەر سنووری ئێران. لە هەر شوێنێکیش لووتکە و شاخەکانی ناوێکی خۆیان هەیە. لە کوردستاندا، شوێنی لە قەندیل بەرزتر هەن. بۆیە ئەمە لە زانیاریی کەسێك ناکات، کە دیوانە شیعرییەکانی بەناوی جوگرافییاوە ناوبنێت، کە چی شارەزای جوگرافیای وڵاتەکەی خۆشی نەبێت. چونکە ئەم شاعیرە پێشتر دوو کۆمەڵە شیعری بە ناوی کیشوەرەکانی جیهانەوە ناوناون. ئەگەر شاعیرێك شارەزای لە جوگرافیای هەرێمەکەی خۆی نەبێت کە تیایدا دەژیت، دەبێ گومان بکەین کە شارەزای لە جوگرافیای هەموو جیهان هەبێت. چونکە ئەو دواجار باسی شاخێك دەکات کە ناوی قەندیلە و لە جوگرافیای ئەم بەشەی کوردستان بوونی هەیە. ئێمە دەزانین چیا، وەك ناوێکی سرووشتی و نەناسراو لە گوتاری شیعری کوردیدا، میتافۆرە بۆ زۆر وێنە وەك:(خۆڕاگریی_ وەستانەوە_ مێژوو_ هێما بۆ شۆرش و خەبات_ ژینگە و سرووشت و زۆر وبـَنەی دیکەش). بەڵام کاکەیی دواجار باسی چیایەك دەکات، کە ناوێکی ناسراویی شوێنێکە، بە بێ ئەوەی هیچی لە بارەوە بزانێت. قەندیل بەرزە، بەڵام شوێنی لە قەندیل بەرزتر هەن.ئەو کە لەم بە ناو شیعرەیدا، باسی شێرکۆ بێکەس و قەندیل و ئێزگە و شۆڕش وخودا و ئایین دەکات، هەریەك لەمانە نەك لە ڕووبەری بچووکی شیعرێکی کورتی لەو شێوەیە جێیان نابێتەوە، بەڵکو لێکدانەوەی فەلسەفی و مێژوویی و جوگرافی وردیشیان دەوێت. لێرەوەش ئەو بۆ چوونەی ئێمە ڕاست دەردەچێت،کە دەڵێین ئەم نەوەیە

بە هوشیارییەکی کەمی شیعرییەوە، هەوڵدەدات دەست بۆ زۆرترین بابەت ببات و لە شیعردا بەرجەستەیان بکات.وەك ئەوەی شیعر قوتووی عەتار بێت.

بێگومان ڕۆشنبیریی شیعریی، فاکتێکی بە هێزی مانەوەو بەردەوامیدانی ئەزموونی شیعرە. شێرکۆ بێکەس بۆ ماوەی نیو سەدە، لە پێشەوەی شیعربوو، چونکە ئەم هەر تەنها شاعیر نەبوو، بەڵکو فەرهەنگناس و زمانزانێکی وردیش بوو. ئەستەمە شاعیرێك بتوانێت بەردەوامی بە ئەزموونی شیعری خۆی بدات وخۆی کاوێژ نەکاتەوە، ئەگەر نەچێتە قووڵایی زمان.بەڵام هەر تەنها شارەزایی لە زمان گرنگ نییە، لەوە گرنگتر چۆنییەتی بەرجەستەکردنی ئەو زمانەیە لە شیعردا.زمانی کوردی لە زمانە دەوڵەمەندەکانە کە وردەکاریی فەرهەنگی و زمانەوانی زۆری تێدایە،کە جیاواز دەکەوێتەوە لە زمانەکانی دیکە. ئەگەر شاعیر شارەزایی ئەو وردەکارییە نەبێت، بێگومان دەکەوێتە هەڵەوە. لێرەشەوە کاتێ(ژیار ئەسوەد)ی بەڕێزو خۆشەویست و بۆ من دەنووسێت کە(مێروو)جیایە لە (مێرووڵە) چونکە مێروو(نمل)و مێرووڵە(حەشەرە)یە، بەشێکی پەیوەندی بەو قووڵنەبوونەوە هەیە لە زمانی کوردی بە گشتی و زمانی شیعریش بە تایبەتی. چونکە لە زمانی کوردیدا (مێرووومێرووڵە) هەردووکییان ئاماژەن بۆ یەك زیندەوەری بچووك کە (مێرووە).بەدەر لەم زیندەوەرە، شوناسی مێرووڵە بۆ هیچ زیندەوەرێکی دیکە بەکار ناهێنرێت. بەڵام ئەمە لە زمانی عەرەبیدا جیاواز دەکەوێتەوە. بە گشتی مێرووەکان کە بچووکن و شەش قاچییان هەیە گەلێك جۆرن. بەڵام لە زمانی کوردیدا، بە مێرووڵەکان ناناسرێن،بەڵکو هەریەکە و ناوی خۆی هەیە کە ئەمەش دەوڵەمەندی زمانی کوردی دەگەیەنێت. بۆنموونە:(خاڵخاڵۆکەسیسرکەقالۆچەکلۆ جاڵجاڵۆکەمێشوولە). هەموو ئەمانە لە بنەڕەتدا، لە چەشەی مێرووەکانن. بەڵام لە زمانی کوردیدا، هەرگیز بە ئەمانە ناگوترێت مێرووڵە. بەڵکو بە ناوی سرووشتی خۆیان ناویان دەهێنرێت. لە زمانی کوردی و لە ئەزموونی شیعری کوریدا، مێروویاخود مێرووڵە، تەنها بۆ زیندەوەری مێروو بەکاردێت. گریمان ئەگەر شاعیرێك لە شیعرێکیدا باس لەوە بکات کە جاڵجاڵۆکەیەك بە تەوێلییەوە بارگەی خست، ئایا دەنووسێت مێرووڵەیەك بە تەوێڵمەوە بارگەی خست؟ یاخود ئەگەر گریمان شاعیرێك بنووسێت):خاڵخاڵۆکەیەك بەسەرشانمەوە نیشتەوە، ئایا دەڵێت مێرووڵەیەك بەسەر شانمەوە نیشتەوە؟). تەنانەت جۆرێك لە مێروو هەنە، کە باڵییان هەیە و دەفڕن،تەنانەت بەوانیش ناگوترێت مێروو، بەڵکو پێی دەڵێن(مێرووە بە باڵا). بۆیە لە بنەڕەتدا، هەڵەکە لە خودی زمانی گوزارشتکردن دایە لە شیعرەکەدا، نەك ئەوەی ئێمە هێندە

ڕاگوزەرو سادە، بە سەر شیعرەکەی کاکە ژیاردا تێپەڕیبین کە مێروومێرووله لە یەکتری جیا نەکەینەوە،کە لە بنەڕەتدا لە زمانی کوردی، هەردووکییان یەك مانا دەگەیەنن. دەکرێ بە نموونەیەکی بەرجەستەتر، ئەمە ڕوونبکەینەوە.

بەختیارعەلی لە شیعرێکیدا دەڵێت:_

با یار لە ماڵ دەرکەین..
وەك دەرکردنی گورگێك لە دارستان

بێگومان، گیانەوەری دڕندەترو ئازاتر لە گورگ لە دارستان هەن(شێرپڵنگ)، بەڵام شاعیر باسی ئەوان ناکات و ناوی گورگ دێنێت. ئەو ناوهێنانە، لە ئاگایەکی زۆرو شارەزایەکی زۆری زمانەوانی و فەرهەنگی هاتووە. واتا شاعیر، هەروا ڕاگوزەر گورگ ناکاتە وێنەیەکی شیعریی، بەڵکو ئەو زۆر باش لە ماهییەتی گورگ وەك دڕندەیەك دەگات و گەیشتووە. گورگ چەند خاسیەتێکی بایۆلۆژیی وئاژەڵی جیاوازی هەیە.(گورگ چاوی تیژە، لە دووترین شوێن نێچیرەکەی دەبینێت، ،ڕەمزێکە بۆ ترس و تۆقاندن و لەناوبردن) وێرای ئەمانەش یەکێکی دیکە لە خاسییەتەکانی گورگ ئەوەیە، کە بە کۆمەڵ گیاندارەکان دەکوژێت، بە پێچەوانەی شێرو پڵنگ و دڕندەکانی تر، کە تەنها یەك نێچیر ڕاو دەکەن وگەدەیانی پێ تێردەکەن. بەڵام گورگ لەیەك پەلاماردا بە دەیان سەر پەز دەکوژێت و ڕاو دەکات، تەنها یەکێکیشیان دەخوات. ئەمە لەلایەك لەلایەکی دیکەوە دەشێ گورگ لە دنیابینی شاعیردا، میتافۆرێك بێت بۆ مرۆڤ. چونکە لە زمانی کوردیدا، چەندین ئیدیۆم و دەربڕین هەن،کە لە بارەی گورگەوە گوتراون. وەك:
(گورگە لە پێستی مەڕ)
(گورگی باران دیتەیە)
(لەگەڵ مەڕ شین دەکات ولەگەڵ گورگ گۆشت دەخوات)
(گورگ ومەڕ بەیەکەوە ئاو دەخۆنەوە)
کەواتە گورگ لێرەدا، ئاماژەیە بۆ چەند ڕەهەندێکی جیاوازو دەلالەتی هەمە جۆری هەیە. گورگ هێمایە بۆ ستەم و کوشتن و خوێن و لە نێوبردن، بە پێچەوانەی شێرەوە کە ڕەمزی ئازایەتی خۆڕاگریی و نەبەزینە. مەبەستی ئێمە لەو ڕوونکردنەوەیە، جەخت کردنەوەیە لەسەر بونیادی وشە لە زمانی کوردیدا. مێرووله و مێروو، هەردووکییان یەك مانایان هەیە، کاکە ژیار چونکە جیاوازی لە نێوان بونیادی زمانەکانی عەرەبی و کوردی نەکردووە، ئیدی وا تێگەیشتووە لە زمانی کوردیش (مێرووله) و (مێروو)جیان. لە کاتێکدا وەك ئاماژەمان پێدا،

مێروولەش هەر مێرووە. بۆ نموونە زۆر جار دەگوترێت(شارە مێروولەیەك).لەلایەکی دیکەوە، ئێمە هەر تەنها باسمان لەو وێنە شیعرییە نەکردووە، بەڵکو گوتومانە،ڕیتم و فەزاو شێوازی دەربڕین و تۆپۆگرافیای شیعرەکەشی وەك ئەوەی سەباح ڕەنجدەرە. ئەمەش نە هەڵە تێگەیشتنە نەبێ ئاگایی. بەڵکو هاوشێوەیی و نزیکی هەردوو شیعرەکەیە لە یەکتری، لە ڕووی فۆڕمی شیعرییەوە.

ڕواندز_تەمموزی 2020

پەراوێز: دەنگی شێرکۆ لەسەر ڕادیۆی قەندیل، شیعرێکی (پێشەوا کاکەیی)یە و لەکلتوورو ئەدەبی هەفتەنامەی زەمەن لە ئۆکتۆبەری 2019 بڵاوکراوەتەوە…